

УДК: 159.923+159.9.07

© Старовойт Т.П., 2015 р.

<http://orcid.org/0000-0003-0837-3883>

Т.П. Старовойт
Національний аерокосмічний університет
ім. М.С.Жуковського «ХАІ», м. Харків

ГЕНДЕРНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті наведено дослідження гендерних та загальних чинників мотивації навчально-професійної діяльності студентів технічного ВНЗ. Визначено гендерні відмінності мотивів навчально-професійної діяльності, термінальних цінностей та імпліцитних переконань щодо власного інтелекту і особистості у студентів. Установлено гендерно специфічні мотиваційні профілі навчальної успішності та неуспішності. Визначено зв'язок мотивації навчально-професійної діяльності з маскуліністю та фемініністю студентів.

Ключові слова: мотивація навчально-професійної діяльності, успішність навчання гендер, маскуліність, фемініність, технічний ВНЗ.

Т.П. Старовойт ГЕНДЕРНЫЕ ФАКТОРЫ МОТИВАЦИИ УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье приводятся результаты исследования гендерных и общих факторов мотивации учебно-профессиональной деятельности студентов технического вуза. Установлены различия мотивов учебно-профессиональной деятельности, терминальных ценностей и имплицитных убеждений относительно собственного интеллекта и личности студентов. Определены гендерно специфические мотивационные профили учебной успеваемости и неуспеваемости. Установлена связь мотивации учебно-профессиональной деятельности с маскулинностью и феминностью студентов.

Ключевые слова: мотивация учебно-профессиональной деятельности; гендер, успешность обучения, маскулинность, феминность, технический ВУЗ.

T.P. Starovoit GENDER MOTIVATIONAL FACTORS IN ACADEMIC AND PROFESSIONAL ACTIVITY OF STUDENTS

The article presents the research of gender and general motivational factors in academic and professional activity of students in technical universities. The gender differences of academic and professional activity motives are determined together with terminal values and implicit convictions as for students' own intelligence and personality. The article ascertains gender specific motivational profiles of academic efficiency and inefficiency. The connection between motivational factor of academic and professional activity and students' masculinity and femininity has been determined.

Key words: motivation, academic and professional activity, academic efficiency, gender, masculinity, femininity, technical university.

Постановка проблеми. Потреба формування гармонійно розвиненої особистості, оптимізації процесу навчання і виховання у ВНЗ, підвищення рівня підготовки фахівців, вимагає пошуку джерел посилення ефективності навчання, чим може виступити мотивація. Мотивація та мотиви відіграють значну роль у регуляції навчальної активності, оскільки вони є невід'ємною складовою будь-якої діяльності. За словами А.К.Маркової [1], ніякий, навіть дуже кваліфікований викладач, не досягне бажаного результату, якщо зусилля його не будуть узгоджені з мотиваційною основою конкретного процесу навчання. При цьому роль мотиваційних змінних є дуже широкою - одні із них, наприклад мотиви, є необхідними умовами діяльності, інші, як-от мотивація досягнення, опосередковують вплив перших на наполегливість і успішність [2; 10]. Однак попри велику кількість емпіричних досліджень мотивації навчально-професійної діяльності, лише в незначній частині з них ураховується гендерний чинник, обмежуючись зазвичай визначенням відмінностей, пов'язаних зі статтю досліджуваних. Таким чином, питання зв'язку мотивації з гендерною ідентичністю є недостатньо розробленим.

Аналіз останніх досліджень за темою. Проблема мотивації навчально-професійної діяльності активно розробляється у сучасній психолого-педагогічній науці. У основі численної кількості досліджень лежить теорія діяльності О.М. Леонтьєва та С.Л. Рубінштейна, в рамках якої навчальна діяльність є одним із фундаментальних видів діяльності, а навчальна мотивація трактується як окремий вид мотивації, що включений у цю діяльність і визначається низкою специфічних для самої діяльності чинників [1; 3 – 5]. Велика кількість робіт здійснена з позицій теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна, що активно розробляється у сучасній психології мотивації. Дана теорія постулює необхідність задоволення трьох базових потреб – потреби у автономності, компетентності та значущих стосунках, для виникнення у людини внутрішньої мотивації діяльності [2]. Стосовно мотивації навчальної діяльності студентів технічного ВНЗ були виявлені негативні тенденції, які полягають у тому, що у академічно успішних студентів старших курсів за час навчання у ВНЗ відбувається виснаження ініціальної мотивації, яка була діючою на перших курсах навчання, а нова, навчально-професійна мотивація, навпаки не формується. У неспішних студентів спостерігається феномен ретардації мотиваційної сфери особистості у навчальній діяльності [4].

Звертають увагу у дослідженнях мотивації і на гендерні особливості, які, як відомо, відіграють значну роль у забезпеченні соціального функці-

онування особистості [5 – 8]. Так, Т.В. Іванова на прикладі студентів технічних спеціальностей установила, що у дівчат сильніше виражені комунікативні мотиви, а у юнаків – професійні [7]. О.В. Капцов, порівнюючи динаміку характеристик ціннісно-мотиваційної сфери студентів-економістів, виявив, що у дівчат афективна складова мотивації зменшується до 4-го курсу, а пізнавальна потреба та бажання досягати успіху починає зростати, тобто вони стають більш прагматично спрямованими. Для юнаків більшу значущість отримав мотив спілкування [8]. Т.О. Гордєєва проаналізувала гендерні відмінності у академічних досягненнях. Однак існує брак даних щодо гендерної обумовленості мотивації у забезпеченні успішності або неспішності навчально-професійної діяльності. При цьому урахувати гендерну специфіку мотивації необхідно для застосування індивідуального підходу та підвищення якості викладання. Таким чином, у даній роботі визначається зв'язок гендерних особливостей з мотивацією навчально-професійної діяльності у забезпеченні успішності навчання, що потребує визначення гендерно обумовленого мотиваційного профілю навчальної успішності та неуспішності студентів. Під мотиваційним профілем розуміється конфігурація мотивів, які мають істотний зв'язок з показниками успішності діяльності.

Мета дослідження полягає у встановленні зв'язку гендерних особливостей з мотивацією навчально-професійної діяльності студентів. Досягнення мети потребує вирішення таких завдань: визначити гендерні відмінності мотивів навчально-професійної діяльності; термінальних цінностей та імпліцитних переконань щодо власного інтелекту і особистості у студентів; виявити гендерно специфічні мотиваційні профілі навчальної успішності та неуспішності; встановити зв'язок мотивації навчально-професійної діяльності з маскуліністю та фемініністю студентів.

У дослідницьку вибірку увійшли студенти четвертого курсу технічних факультетів Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Загальний об'єм вибірки склав 226 осіб. Було сформовано дві дослідницькі групи: юнаки – 130 чол., дівчата – 96 осіб. Кожна група була розділена на дві підгрупи згідно з успішністю навчання у вигляді середнього балу. Для поділу використано метод контрастних груп, у якості яких розглядається по 32% від усього обсягу вибірки, а 36% усередині не враховуються у порівнянні.

Методи дослідження. У дослідженні було використано такі методики: опитувальник «Мотивація навчання у вузі» Т.І. Ільїної, анкета мотивації професійного навчання В.Г. Карташова, методика «Мотиви навчання у вузі» А.О. Реана, В.О. Якуніна, морфологічний тест життєвих цінностей (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина), опитувальник імпліцитних теорій студентів (Т.В. Корнілова), методика діагностики мотивації досягнення успіху та

уникнення невдач А. Мехрабіана в модифікації М.Ш. Магомед-Емінова, ACL-шкала А.В. Neilbrun для дослідження особливостей гендерної ідентичності. Математико-статистична обробка отриманих даних здійснювалась за допомогою U-критерію Манна-Уїтні, багатовимірною дисперсійного аналізу MANOVA та кореляційного аналізу. Комп'ютерна обробка проводилась у програмі SPSS 17.0.

Результати дослідження та їх обговорення. Установлено гендерні відмінності мотивів навчально-професійної діяльності та визначено гендерно обумовленні мотиваційні профілі навчальної успішності та неуспішності студентів технічного ВНЗ. У дівчат сильніше розвинений мотив отримання диплому про вищу освіту ($p=0,00$), у юнаків – опанування професії ($p=0,001$). Стосовно мотиву отримання знань відмінностей не виявлено ($p=0,515$). При цьому досягненню успішності як у юнаків, так і у дівчат, сприяє прагнення отримати знання та опанувати професією. Таким чином, актуалізація даних мотивів може призвести до підвищення успішності навчально-професійної діяльності. Особливу увагу необхідно приділяти мотиву отримання знань, оскільки він знаходиться на низькому рівні розвитку у всіх досліджуваних студентів. Посилення мотиву опанування професії є більш значущим для дівчат, оскільки даний мотив у них виражений слабше. Установлено також, що зв'язок прагнення отримати диплом про вищу освіту з успішністю є гендерно специфічним і виявляється лише серед юнаків - більш значущим для себе його оцінюють успішні юнаки. У дівчат він супроводжує як навчальну успішність, так і неуспішність.

На основі отриманих відмінностей можна стверджувати, що існує гендерна специфіка мотиваційних профілів неуспішності навчально-професійної діяльності. Низька успішність у юнаків супроводжується ослабленням спонукальної сили усіх мотивів, у тому числі «*отримати диплом про вищу освіту*». У неуспішних дівчат спостерігається низький рівень розвитку внутрішніх мотивів за високого рівня зовнішніх. У той же час висока навчальна успішність забезпечується поєднанням високого рівня розвитку внутрішніх та зовнішніх мотивів як у юнаків, так і у дівчат.

З метою більш детального аналізу студентам було запропоновано оцінити шістнадцять мотивів навчально-професійної діяльності. Установлено, що для дівчат, у порівнянні з юнаками, більш привабливим є прагнення розвинути свій інтелект ($p=0,068$) та індивідуальність ($p=0,004$), отримати престижну освіту ($p=0,001$), працевлаштуватися ($p=0,001$) та досягти матеріального благополуччя ($p=0,004$), а також спілкуватися з однолітками ($p=0,009$) та виконати побажання батьків ($p=0,057$).

Навчальна успішність незалежно від статі супроводжується різницею у таких мотивах, як успішно навчатися і отримувати гарні оцінки ($p=0,000$), стати висококласним фахівцем ($p=0,007$), забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності ($p=0,000$), працевлаштуватися ($p=0,029$), отримати престижну освіту ($p=0,060$), отримати глибокі й різнобічні знання ($p=0,077$), виконати побажання батьків ($p=0,088$). Тобто дані мотиви можна вважати загальними мотиваційними чинниками успішності навчально-професійної діяльності.

Гендерно специфічним є зв'язок з успішністю мотивів отримати престижну освіту ($p=0,009$), спілкуватися з однолітками ($p=0,027$), розвинути власну індивідуальність ($p=0,057$) – серед юнаків їх привабливість є меншою у неуспішних студентів, серед дівчат така тенденція відсутня. Отже існують гендерні відмінності у рівнях розвитку мотивів та гендерні особливості зв'язку мотивів з успішністю, що дозволяє говорити про гендерно специфічні мотиваційні профілі, які супроводжують неуспішність навчально-професійної діяльності.

Оскільки система цінностей людини є основоположним чинником будь-якої, у тому числі і навчально-професійної діяльності, проаналізовано термінальні цінності студентів. Установлено, що навчальну успішність супроводжує більш високий рівень розвитку таких термінальних цінностей, як досягнення ($p=0,000$), власний престиж ($p=0,007$), активні соціальні контакти ($p=0,037$), матеріальний добробут ($p=0,048$), саморозвиток ($p=0,057$) та креативність ($p=0,062$). Гендерних відмінностей не виявлено, отже юнаки та дівчата мають однаковий рівень значущості термінальних цінностей. Найсильніший зв'язок з успішністю спостерігається у цінності досягнення та власний престиж, тобто успішні студенти є амбіційними та цілеспрямованими людьми, які ретельно планують своє життя, ставлять перед конкретні цілі та бажають досягти відчутних результатів, а також сильніше прагнуть суспільного визнання. Поглиблення уявлень про мотивацію досягнення успіху дало змогу встановити, що успішним студентам властива більш сильна зосередженість на досягненні успіху ($p=0,006$), крім того ця мотиваційна орієнтація більш характерна для юнаків ($p=0,000$).

Установлено гендерні відмінності щодо реалізації термінальних цінностей у сфері освіти. Юнаки вище оцінюють креативність ($p=0,064$), а дівчата - досягнення ($p=0,000$) та соціальні контакти ($p=0,006$). Таким чином, можна стверджувати, що юнаки будуть прагнути шукати щось нове у дисциплінах, які вивчають. У той же час дівчатам важливіше домогтися як конкретного результату освітнього процесу (диплом, захист дисертації), так і інших життєвих цілей, досягнення яких залежить від рівня освіти. Таким чином, існують гендерні відмінності реалізації цінностей у сфе-

рі освіти, однак відсутній гендерно специфічний зв'язок їх з успішністю навчання, яку забезпечує високий рівень розвитку таких цінностей, як досягнення ($p=0,000$), матеріальний добробут ($p=0,000$), креативність ($p=0,005$), власний престиж ($p=0,012$), духовне задоволення ($p=0,021$) та саморозвиток ($p=0,033$). Виявлено відмінності когнітивних змінних, які мають вплив на мотивацію – імпліцитних переконань студентів щодо можливості розвитку власного інтелекту та особистості. Тенденція до значущих гендерних відмінностей виявляється лише за параметром збагачення особистості ($p=0,078$). При цьому навчальна успішність супроводжується зсувом імпліцитних переконань щодо інтелекту, особистості у бік переконання, що ці якості можна змінювати унаслідок навчання та цілеспрямованих зусиль.

Визначено зв'язок утворень маскулінності / фемінінності з мотивацією навчально-професійної діяльності та успішністю навчання. У юнаків з високою успішністю навчання рівень маскулінності вищий (тенденція до значущих розходжень), ніж у юнаків з низькою ($U = 727$ при $p = 0,08$). Таким чином, на рівні Я-концепції вони більш сильно ідентифікують себе з чоловічої статевою роллю, що свідчить про вищий рівень розвитку таких якостей характеру, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, упевненість в собі і так далі. Серед дівчат не виявлено відмінностей у рівні маскулінності. Проте фемінінність на рівні тенденції до значущих розходжень вище у студенток з низькою успішністю навчання ($U = 372,5$ при $p \leq 0,1$). Як у юнаків, так і у дівчат маскулінність пов'язана з прийняттям цілей професійного навчання; ініціативним ставленням до навчання; цінністю більшості життєвих сфер – сфери професії, освіти, сім'ї, суспільства і фізичної активності; значимістю термінальних цінностей: саморозвитку, духовного задоволення, креативності, активних соціальних контактів, власного престижу, досягнення, матеріального добробуту, збереження власної індивідуальності. Фемінінність корелює з низькою мотивацією; цінністю сфери сімейного життя та хобі, значущістю духовного задоволення, активних соціальних контактів взагалі й у сфері освіти, власним престижем, високим матеріальним становищем і збереженням власної індивідуальності у сфері освіти.

Висновки. У результаті дослідження визначено гендерні відмінності мотивів навчально-професійної діяльності та встановлено гендерну специфіку мотиваційних профілів, що супроводжують низьку навчальну успішність. У юнаків вона обумовлена ослабленням спонукальної сили усіх мотивів, у тому числі прагнення отримати диплом про вищу освіту. У неуспішних дівчат спостерігається низький рівень розвитку внутрішніх мотивів за високого зовнішнього. Визначено гендерні відмінності реалізації цінностей у сфері освіти - юнаки вище оцінюють креативність, а дівчата

досягнення та активні соціальні контакти. При цьому відсутній гендерно специфічний зв'язок цінностей з успішністю навчання, яку забезпечує високий рівень значущості досягнення, матеріального добробуту, креативності, власного престижу, духовного задоволення та саморозвитку. Установлено зв'язок гендерної ідентичності з мотивацією навчально-професійної діяльності, який свідчить про позитивну роль маскуліності у мотивації і негативну - фемінності.

Література

- 1.Маркова А.К. Формирование мотивов учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. — М.: Просвещение, 1990. — 192 с.
- 2.Гордеева Т.О. Особенности мотивации достижения и учебной мотивации студентов, демонстрирующих разные типы академических достижений (ЕГЭ, победы в олимпиадах, академическая успеваемость) / Т.О. Гордеева, Е.Н. Осин // Электронный журнал “Психологические исследования”. — Т.5. — № 24. — Режим доступа: <http://psystudy.ru>.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. — М.: Логос, 2004. — 384 с.
- 4.Кочарян О.С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів: навч. посіб. / О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. — Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.С. Жуковського «Харк. авіац. ін.-т», 2011. — 40 с.
- 5.Карпова Е.В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Елена Викторовна Карпова; ГОУВПО Ярославск. гос. пед. ун-т. — Ярославль, 2009. — 51 с.
- 6.Гордеева Т.О. Вклад личного потенциала в академические достижения / Т.О. Гордеева, Д.А. Леонтьев, Е.Н. Осин // Личностный потенциал: структура и диагностика; под ред. Леонтьева Д.А. — М.: Смысл, 2011. — С. 642-668.
- 7.Иванова Т.В. Особенности становления мотивационно-личностной сферы юношей и девушек современных студентов технического вуза в процессе обучения: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Т.В. Иванова. — Н.Новгород, 2006. — 173 с.
- 8.Капцов А.В. Динамика характеристик ценностно-мотивационной сферы студентов вузов / А.В. Капцов // Психологические исследования: электрон. науч. журн., 2011. — Режим доступа: <http://psystudy.ru>.
- 9.Корнилова Т.В. Модификация опросников К. Двек в контексте изучения академических достижений студентов / Т.В. Корнилова, С.Д. Смирнов, М.В. Чумакова и др. // Психологический журнал. — 2008. — Т. 29. — №3. — С. 86-100.
10. Хомуленко Т.Б. Губристическая мотивация личности студентов / Т.Б.Хомуленко, К.И. Фоменко // Харьковская школа психологии: наследие и современная наука / Отв. ред. Т.Б. Хомуленко, М.А. Кузнецов. — Х.: ХНПУ им. Г.С. Сковороды, 2012. — С. 222-237.